

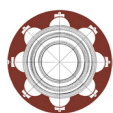
Södra Åsums kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2019-02-07

LASERNA
RESTAURERING

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Södra Åsums kyrka

Sjöbo församling, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Färs och Österlens kontrakt, Lunds stift, Södra Åsum socken, Sandbäck 8:3, Sjöbo kommun, Skåne län, Skåne.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Södra Åsum ligger invid Åsumsån strax norr om Sjöbo. Den nya kyrkan som uppfördes i början av 1900-talet ligger några hundra meter söder om den gamla kyrkbyn och den medeltida kyrkan, där villabebyggelse från 1900-talets andra hälft i norra utkanten av Sjöbo ansluter. I övrigt består kyrkoanläggningens direkta omgivning av ängs- och åkermark med inslag av skogsdungar, inte minst längs den slingrande Åsumsån.

Kyrkbyn finns belagd i skrift sedan 1300-talet, då som *Asum* (Södra lades till 1885 för att skilja socknen från Norra Åsum), och kraftkällan som ån utgör har varit central för byn där en kvarn var i drift fram till 1960-talet. Den senaste kvarnanläggningen från 1860 med tillhörande inlopp, rännor, dammar och ekonomibyggnader finns ännu bevarad, liksom huvudbyggnaden Villa Åsum uppförd 1902–03 efter engelskt villaideal. Södra Åsum utgör riksintresse för kulturmiljövården, där utöver de båda kyrkorna, Åsumsgården och kvarnanläggningen även skolbyggnad, en av länets bäst bevarade stenvalvsbroar från 1700-talet samt en av länets äldsta friluftsbad nämns som uttryck för riksintresset.

*Flygbild över Södra Åsum 2014, tagen från söder. I bakgrunden skymtar den medeltida kyrkan.
Foto: Pär-Martin Hedberg.*

Södra Åsum var länge en av de största byarna inom det nuvarande kommunområdet. På 1700-talet fanns förutom sätesgården som sedermera blev frälsegård under Övedskloster 25 gårdar och sju gatehus. Vid samma tillfälle utgjordes Sjöbo, som sedan medeltiden ingått i Södra Åsums socken, av sex gårdar. I och med skiftet 1852 kom byarna att splittras och i Sjöbo, som var en knutpunkt i vägnätet och hade gästgiveri, inleddes en expansiv period när en kreatursmarknad etablerades 1864. Med industrialiseringen och järnvägens ankomst 1893 ökade befolkningen ytterligare och 1898 blev byn municipalsamhälle inom Södra Åsums landskommun. När socknens medeltida kyrka inte längre kunde rymma församlingsborna och en ny kyrka skulle byggas höjdes röster för att den skulle hamna i Sjöbo. Efter omfattande diskussioner uppfördes den slutligen på byn Sandbäcks ägor, mellan den gamla kyrkbyn och municipalsamhället, där friherre Gustav Ramel på Åsumsgården upplät en tomt. Vid storkommunreformen 1952 slogs landskommunen ihop med Björka och Ilstorp och fick namn efter Sjöbo där befolkningen nästan fördubblats sedan första världskriget. När församlingarna i Södra Åsum, Björka och Ilstorp sammanslogs 2002 fick även den nya församlingen namn efter Sjöbo.

Kyrkobyggnaden

Södra Åsums nya kyrka började uppföras 1901 och invigdes på Maria Bebdelsedag 1902. Bakom ritningarna daterade 1898–99 stod malmöarkitekterna Lindvall & Boklund (August W. Lindvall och Harald Boklund). Nygotiken hade vid tiden varit den förhärskande stilen inom svenskt kyrkobyggnad i närmare ett halv sekel, men började nu få tydliga inslag av andra stilriktningar, främst jugend och nationalromantik. Södra Åsums kyrka uppfördes som en hallkyrka med tre skepp vilka invändigt slogs med ribbförsedda kryssvalv i fyra travéer som enligt nygotiskt mönster försågs med färgstarka dekorationsmålerier. Ådringsmålade snickerier och viktoria-plattor på golven var andra typiskt nygotiska detaljer i interiören. Från församlingens medeltida kyrka överfördes en del äldre inventarier, bland annat dopfunt, kyrkklocka och predikstol med baldakin. Nymodigheterna var främst påtagliga i exteriören, där nygotikens strikta symmetri frångicks med sidoställt torn, dessutom i öster istället för traditionellt västtorn. De för nygotiken så typiska fasaderna av maskinslaget, delvis glaserat rött tegel försågs med inslag av natursten och gulkalkade putsytor. Bredare fönster, flackare takfall och en allmänt mer dämpad höjdsträvan än tidigare var andra signifikanta uttryck i förhållande till nygotiska kyrkor uppförda under det föregående decenniet. Banbrytande för tiden och i Södra Åsum var också att ingenjörskåren gjorde avtryck i byggnadens utformning. I Södra Åsums fall var det ingenjören P.A. Lindahl i Stockholm som utifrån arkitekternas ritningar gjorde lastberäkningar vilka föranledde att exempelvis valvens och strävpelarnas utformning ändrades.

1928 installeras värmeledning från en kokseldad panna i källaren under koret till vägghängda radiatorer i kyrkorummet. Året därpå upprättar länsarkitekt Nils A. Blanck handlingar för en omfattande exteriör restaurering föranledd av läckage och frostsprängningar, en problematik som uppmärksammas redan 1911 och därefter förvärrats. Restaureringen utfördes 1930 och innebar bland annat att samtliga tinnar

Kyrkan fotograferad 1929, året innan gavelkrön och tinnar demonterades vid den första restaureringen. Bild från ATA, fotograf: E. Andrén.

och gavelkrön demonterades varpå gavelmurarna plockades ner till under de dåvarande stående sågskiften som inte återskapades vid uppmurandet. Skiffertakets anslutningar mot murverken avtäcktes med kopparplåt medan strävpelarnas och flera av fönsterbänkarnas täckning av glaserat tegel ersattes av kopparplåtsklädd betong respektive Grythytteskiffer. Fasadernas befintliga kvastade gula putsytor ersatte Blanck med slätputs i rödgrå ton då han ansåg att den ursprungliga materialblandningen gav ett rött intryck.

Länsarkitekten hade 1929 även upprättat förslag för interiöra förändringar i form av nytt altare, Series Pastorum, elektrisk belysning och elementskydd till radiatorerna. Möjligen utfördes elementskydden relativt snart därpå, medan övriga förändringar dröjer en tid och då inte utgår från Blancks ritningar. Altare med altaruppsats i form av en triptyk utförd av konstnären Hugo Gehlin tillkommer 1936, ritat av arkitekt Salomon Sörensen. Elektrisk belysning installeras 1937. Då hade kyrktornet två år tidigare, 1935, försetts med de nuvarande tornuren genom en donation från friherre Ramel. 1942 övermålas de nygotiska dekorationsmålerierna och två år senare hängs series pastorum ritat av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe upp.

1952 uppförs ett bårhus på kyrkogården efter ritningar av Eiler Græbe. Året därpå ersätts den mönsterlagda skiffertak på kyrkans tak av kopparplåt i skivtäckning. Arkitekt

Torsten Leon-Nilson upprättar 1955 förslag för invändig restaurering som utförs 1957, då bland annat valven förses med akustikputs, orgelläktaren utvidgas och wc inryms i vapenhuset. Fast inredning i trä som tidigare var ekådringsmålade, däribland bänkinredning, orgelläktare och dörrblad, målas om i ljusgrått. Predikstolens utförande i ek behålls och en ny altarring utförs i lackad ek.

1961 uppförs en ny kyrkogårdsmur i öster, återigen efter ritningar av Græbe. Tio år senare utförs en replik av den romanska dopfunten från den medeltida kyrkan av stenmästare Hans Olofsson, Sjöbo. 1976 inrättas RWC i nedre tornrummet. 1982 förses samtliga yttertrappor med handledare och två år senare förses västentrén med handikappramp i samband med en större exteriör och interiör restaurering 1984–85. Kyrkans putsade partier förses vid detta tillfälle troligen med ny puts, avfärgad i grårosa kulör, medan fönstren målas med oljefärg. Valven isoleras med 150 mm mineralull. Invändigt installeras vattenburen golvvärme i sidogångarna medan korets radiatorer ersätts av mindre konvektorer. Golvens ursprungliga viktoriaiplattor byts ut mot kvadratiskt hårdbränt rött tegel och bänkraderna glesas ut för bättre komfort. Församlingen ansöker även om att avlägsna kyrkans ursprungliga orgel av Salomon Molander från 1902, vilket avslås. Istället avyttras en kororgel från 1977 till Björka kyrka som 1991 ersätts av en kororgel byggd av Smedmans orgelbyggeri i Lidköping. Samma firma renoverar 1992 Molander-orgeln. Detta år avlägsnas även akustikputsen

Interiören fotograferad 1929. Den ursprungliga altaruppsatsen finns ännu kvar , liksom valvens och väggarnas nygotiska dekorationsmålerier. Bild från ATA, fotograf: E. Andrén.

från 1955 som hade inblandning av asbest och ersätts av ny akustikputs. Vid arbetena påträffas de ursprungliga kalkmålerierna i geometriska mönster i gult, blått, rött och brunt. Året dessförinnan hade två ytterligare bänkrader tagits bort i kyrkorummet, nu i öster mot koret där lösa stolar ersatte.

2000–01 sker en utvändig restaurering då fasaderna högtryckstvättas, 300 tegelstenar byts ut och putsytorna åter avfärgas gula, nu med kalkcementfärg. Inskriptioner på en minnessten i västra fasaden förgylls, fönstren kittas och målas med linoljefärg och koppartaket inklusive underliggande rötskadad panel repareras. 2002 tillkommer ett series pastorum med utformning efter det befintliga av Græbe från 1940-talet.

2013 utfördes exteriöra underhållsarbeten och ungefär kring samma tid installerades fjärrvärmesystem. I november 2018, några veckor efter inventeringstillfället för denna rapport, stängdes kyrkan för interiör ommålning samt för viss extern renovering (lagning av fogar). I samband med renoveringen frilades de ursprungliga dekormålerierna i ett av valven i kyrkan.

Exteriör

Kyrkans planform utgörs av ett brett långhus, smalare och lägre vapenhus i väster samt smalare och lägre rakslutat kor i öster. Indraget i korets sydfasad ansluter ett sidoställt torn och norr om koret en sakristia. Söder om tornet och norr om vapenhuset finns utanpåliggande traptorn, det förstnämnda femsidigt och det sistnämnda med halvrund planform. I källaren under koret och sakristian inrymdes tidigare pannrum.

Kyrkan vilar på en sockel av skråkantade rektangulära block av grå, svart och röd granit med inslag av gnejs. Nedre delen av murverken är utförda med samma naturstentyper men i friare murning med grovt tuktade olikformade stenar och tunna åsstrukna fogar. Naturstensmurverken når på sakristian till strax under takfoten, vilket på långhus, kor och vapenhus motsvarar drygt halva fasadhöjden och på tornet till klockvåningens övre del. De övre delarna av murverken är utförda med murtegel som delvis är slätputsat och avfärgat i ljus gul kulör och delvis är klätt med maskinslaget rött tegel i kryssförband. Omfattningar, listverk och dekorativa detaljer är utförda i samma tegel. På långhus, kor och vapenhus löper en bård av glaserat hårdbränt tegel som dropplista över naturstensmurarna och runt de spetsbågiga fönsteromfattningarna. Glaserat tegel förekommer även på andra håll, bland annat som mönsterstenar i västfasadens fönsteromfattningar. De båda traptornens enda inslag av puts återfinns i takfrisen och till skillnad från tornets traptorn och övriga murverk är fasadteglet i vapenhusets traptorn satt i koppförband istället för kryssförband.

Långhus, kor och vapenhus avtäckts med sadeltak, sakristian med pyramidtak och tornet med ett åttasidigt torntak. Vapenhusets traptorn har flackt kägeltak medan tornets har polygonalt femsidigt tak. Långhus, kor och vapenhus har triangulära takkupor, långhuset fyra och vapenhuset ett i vardera takfall, medan koret endast har ett i norr. Samtliga takfall är klädda med kopparplåt i dubbelfalsad skivtäckning med förskjutna tvärfalsar.

Långhuset har i norr respektive söder fyra breda fönsterpartier där ett stort rundfönster samt tre stickbågigt avslutade fönster inramas av svagt spetsbågiga omfattningar. Fönstrens bågar och spröjs är av järn. I vapenhusets sydfasad och korets östfasad följer fönsterpartiernas utformning samma princip men med två respektive fyra stickbågiga fönster. I koret är de utformade som ett galleri med kolonnetter av kalksten. Sakristians östra fasad har två mindre spetsbågiga fönster som sammanlänkas av en kalkstenskolumnett och i vapenhusets västfasad ovanför västportalen finns tre spetsbågiga fönster, det mittersta högre, även här med bågar och spröjs av järn. De båda trappornen har vardera tre mindre spetsbågiga fönster i övervåningarna och tre lansettfönster i undervåningarna, vilka indelas av liggande järnspröjs. I tornets andra våning finns tre höga och smala rektangulära fönster i öst respektive syd, också här med liggande spröjsning. Källaren under koret och sakristian har träfönster utan spröjs.

Kyrkan har tre entréer, av vilka den västra fungerar som huvudentré. Västportalen utgörs av ett framskjutande gavelparti murat i rött tegel med en rakt avslutad pardörr i lackad stående ekpanel och ett svagt spetsbågigt tympanonfält där den förgyllda texten "UPPFÖRD UNDER OSCAR DEN II 25 REGERINGSÅR ÅR 1901" framställs på en kalkstensplatta. Dörrbladen pryds av dekorativa svartmålade smidesbeslag och har liksom tympanonfältet vitputsad omfattning. Ett vilplan utanför ingången nås via trappsteg i granit samt en ramp av betongplattor från söder. Portalen i tornets östfasad följer samma princip men har överljus med fyrpassformad järnspröjsning

Kyrkan från sydost.

i tympanonfältet. Även här är trappan utförd i granit, vilket också är fallet vid prästingången i sakristians norrfasad. Ingången utgörs av ett spetsbågigt avslutat dörrblad av lackad stående ekpanel med dekorativa smidesgångjärn, vilket sitter i en omfattning av rött tegel murad i två språng med dropplist av glaserat tegel.

Interiör

Genom kyrkans huvudentré i väster nås vapenhuset. Golvet är belagt med kvadratisk rött hårdbränt tegel och väggarna är vitputsade med mörkgrå skursockel. Det ljusst gråmålade innertaket av diagonalställd pärlspontpanel indelas av panelklädda takbjälkar. I norr återfinns wc och en dörr mot läktartrappan. I öster nås kyrkorummet via en gråmålad pardörr utformad som en ramverksdörr med sex fyllningar, de två mittersta kvadratiska och de övre och undre rektangulära och stående. Ramverken pryds av snidade medaljonger med varierande nygotiska ornament. Dörrfodren är kannelerade. Ytterportens insida och dörren mot läktartrappan har samma utformning, medan ytterportens inre dörrblad saknar ornament. Dörrblad till wc från 1950-talet är släta.

Långhuset är gestaltat som en hallkyrka med tre skepp. De fyra travéerna är slagna med vitputsade kryssvalv och har valvribbor av rött formtegel. I mittskeppet vilar valven på sex granitkolonner med tärningskapitäl och i yttermurarna på profilerade kragstenar i Övedssandsten med bladornamentik i relief. Fönstrens innerbågar har

Kyrkorummet mot koret i öster.

blyinfattat delvis färgat glas. Mot västra väggen återfinns orgelläktaren med orgel och orgelfasad från nybyggnadsåret. Läktaren har rektangulär planform och bjälklag av tio panelinklädda bjälkar som i väster vilar i murverket och i öster på fyra smala kolonner med akantuskapitel och en profilerad arkitrav med skuren ornamentik. Barriären utgörs av kolonnettformade balusterdockor med profilerad överliggare som indelas av stolpar med lisen- och frontonmotiv samt högt uppstickande tureller. Orgelläktarens formspråk är liksom orgelfasadens utpräglat nygotiskt, men med små antydningar av jugend och nationalromantik. Långhuset upptas i övrigt av den öppna nygotiska bänkinredningen. I det sydöstra hörnet, bakom en kororgel som tillkom 1989, leder en pardörr till tornets bottenvåning och i nordöst en enkeldörr till sakristian. Dörrarna har samma utformning som i vapenhuset. Från sakristians dörr löper utmed östra väggen en trappa till predikstolen som är placerad vid den spetsbågiga triumfbågens norra vederlag.

Koret nås via två svängda trappsteg av rött tegel. I norr finns en handledare av svartmålat smide. Golv, väggar och valv har lika utformning som i långhuset. Koret domineras av altarring, altare och altaruppsats samt det stora rosettfönstret i öster med polykromt bemålat glas. I söder står dopfunten som är en replik av den medeltida kyrkans romanska dopfont och i norr en enkelt utformad ambo. Två series pastorum hänger på södra respektive norra väggen. I norr leder en dörr med utformning lika tidigare beskrivna dörrar in till sakristian.

Sakristian har lackat brädgolv, vitputsade men kraftigt smutsade väggar samt plant innertak. Utmed väggarna finns fast skåpsinredning för bland annat textilförvaring. Skåpen ritades liksom ett enkelt mindre altare vid fönstret åt öster av arkitekt Torsten Leon-Nilson 1955. Rummet är i övrigt möblerat med bord och lösa stolar.

Tornets nedervåning fungerar som förhall men används inte primärt som publik entré. Utrymmet nyttjas istället för förvaring, men här finns även sedan 1976 RWC. Östportals insida har samma utformning som tidigare beskrivna dörrar. Direkt söder om entrén ansluter torntrappan i gråmålad betong. Tornrummet en våning upp har plankgolv och vitputsade naturstensväggar. Rummet används för förvaring, delvis av äldre föremål som en ursprunglig ljudlucka av jalusityp och ett reservlager av formtegel. Utmed den västra väggen leder en brant trätrappa upp till klockvåningen där kyrkans två klockor hänger i en klockbock av furu. Tegelväggarna är putsade med cementbruk. Ytterligare en trätrappa leder upp till ett våningsplan med kur för urverk och vidare upp i tornspiran. Kyrkvindarna nås genom en lucka placerad halvvägs i trapploppet mellan tornrum och klockvåning. Den dymlade takstolskonstruktionen i sågad furu är ursprunglig med partiella sentida förstärkningar. Valven är isolerade med mineralull.

Inredning och inventarier

Huvudaltaret utgörs av ett blockaltare murat i brunt Helsingborgstegel med altarskiva av slipad röd Ölandskalksten. Det ritades av Salomon Sörensen 1935. I sakristian står ett mindre *altare* i gråmålat trä som tillkom vid restaureringen 1957 efter ritningar av Torsten Leon-Nilson.

Altaruppsatsen i brunlaserat trä ritades liksom altaret av Salomon Sörensen 1935 och består av en triptyk med oljemålningar av konstnären Hugo Gehlin föreställande Jesu födelse, Korsfästelsen samt Uppståndelsen. Målningarna, som har tydlig prägel av tidig modernism, är framställda på en förgylld botten. På predellan återfinns den förgyllda inskriptionen ”SE, JAG ÄR MED EDER ALLA DAGAR INTILL TIDENS ÄNDE MATT: 28.20”. Altaruppsatsen kröns av snidad bladornamentik inspirerad av baldakinens utsmyckning samt en stiliserad förgylld duva.

Den halvrunda *altarringen* i lackad ek ritades av Torsten Leon-Nilson och tillkom vid restaureringen 1957. De glest placerade balusterdockorna är cylinderformade med mindre stående rektangulära förgyllda fyllningar. Handfallet har en enkelt rundad profil och knäfallet är klätt med rött ylletyg.

Predikstolen i ek är troligen tillverkad 1736 av bildhuggaren Alexander Råå i Blentarps och härstammar ursprungligen från Skartofta kyrka som lämnades som ödekyrka när församlingen uppgick i Öveds församling 1809. Predikstolen kom till Södra Åsums kyrka 1825 genom försorg av friherre Charles Émile Ramel på Övedskloster. När den nya kyrkan byggdes överfördes predikstolen hit, samtidigt som dess polykroma bemålning, som enligt en beskrivning från 1830 var utförd i pärlgrått, brunt, svart samt förgyllning, avlägsnades. Korgen har sexsidig planform med öppning mot trappan och en sida mot väggen. De övriga sidorna har skulpturer av de fyra evangelisterna med respektive attribut ståendes i ornamenterade rundbågar. Korgens hörn markeras av kolonnetter som vilar på volutformade konsoler. Understycket är skålformat och

Predikstolen tillverkades troligen 1736.

Dopfunten är en replik av den medeltida kyrkans romanska dopfont.

den sexsidiga fotens skaft är kannelerat och pryds upptill av skuren blad- och blomornamentik. *Predikstolstrappan* framstår som senare tillkommen, möjligen 1902, men dess utformning utgår från predikstolens, med lika utformade kolonnetter i barriären. Den överhängande sexsidiga *baldakinen* tros vara äldre än predikstolen och har bevarad polykrom bemålning. Från listverket som pryds av en bladformad fris hänger festonger och ljudtaket kröns av vingliknande skuren bladornamentik. Undersidan har en svartmålad bård med målade änglaansikten. Innanför detta finns en mörkblått målad himmel med en röd sol från vilken det hänger en skulpterad och naturalistiskt bemålad duva.

Dopfunten är en replik av den medeltida kyrkans romanska dopfunt utförd i grå granit av stenmästare Hans Olofsson i Sjöbo 1971. Den runda cuppan pryds av palmettfris och repstav och är avfasad nedtill. Foten är timglasformad med vulst och har kvadratisk planform. Skålen är försedd med uttömningshål.

Den öppna *bänkinredningen* i nygotisk stil är samtida med kyrkan och ritades av Lindvall & Boklund. Ursprungligen var den ekådringsmålad men likt större delarna av den fasta inredningen i trä målades bänkarna grå vid restaureringen 1957. Sittbänkarna är idag rödmålade och gavlarna har detaljer i mörkgrått och rött. Ryggstöden är uppbyggda som ramverk med fyllningar av stående panel. Bänkarna står på upphöjda furugolv och är indelade i två kvarter på ömse sidor mittgången samt utmed långhusets norra och södra väggar. 1957 glesades antalet bänkrader för ökad komfort och vid restaureringen 1984–85 ersattes de främre bänkraderna av lösa stolar. Församlingen har planer på att avlägsna de bakre bänkraderna för att ge plats åt lösa bord och stolar.

Orgeln och *orgelfasaden* är samtida med kyrkan och tillverkades av den namnkunnige och produktive orgelbyggaren Salomon Molander i Göteborg. Orgelfasaden ritades troligen av kyrkans arkitekter. Orgeln har fristående spelbord vänt mot kyrkorummet och 14 stämmor fördelade på två manualer och bas. Den tredelade fasaden med synliga pipor har ett typiskt nygotiskt formspråk med arkitektoniska detaljer som spetsbågar, tre- och fyrpass samt fiskblåsemönster, men här finns även inslag av skuren växtornamentik med tydliga drag av jugend. Orgeln renoverades 1992 av Smedmans orgelbyggeri men har genomgått tidigare renoveringar vid okänd tidpunkt. I Lunds stifts orgelinventering beskrivs orgeln på följande vis: ”Mycket välbevarad Molanderorgel av stort musikaliskt och kulturhistoriskt värde. Uppställningen mycket välplanerad i grunden. Kyrkan är samtida och kulturmiljön helgjuten och ambitiös. Värdefull fasad och ovanligt utsmyckat spelbord.” *Kororgeln* tillverkad 1991 av Smedmans orgelbyggeri i Lidköping med sju stämmor fördelade på en manual och bas föregicks av en kororgel från 1977 som på 1980-talet överflyttades till Björka kyrka.

Kyrkan har två *kyrkklockor*. Storklockan hängde tidigare i Södra Åsums gamla kyrka. Dess ålder är okänd men den lär vara medeltida. Lillklockan göts 1901 till kyrkans uppförande vid Johan A. Beckmans konstgjuteri i Stockholm. I en inventering av gamla kyrkan från 1929 uppges den sistnämnda klockan emellertid hänga där, möjligen har den flyttats till nya kyrkan i samband med att en replik av den medeltida införskaffades till gamla kyrkan 1961.

Av kyrkans övriga inventarier av kulturhistoriskt värde kan nämnas två nummertavlor i trä som är samkomponerade med stora delar av den fasta inredningen.

Kyrkogård

Södra Åsums nya kyrkogård anlades i samband med kyrkans uppförande 1901–02 och de äldsta delarna utgjordes av en rektangulär yta som omgav kyrkan samt en kil i sydost mot Södra Åsumsvägen. De första utvidgningarna skedde västerut, av äldre fastighetsbeteckningar att döma i två etapper, varav den första mindre var genomförd redan när Häradsekonomiska kartan 1910–15 upprättas. Den andra utvidgningen sker senast kring seklets mitt, troligen runt 1930-talet. Ritningar för en omfattande utvidgning i norr tas fram 1968 av KTAB landskapsarkitekter, Helsingborg. Utvidgningen är markerad som kyrkogård på Ekonomiska kartan från 1971 men tycks inte färdigställas och tas i bruk förrän 1977–78. Kyrkogården blir därigenom dubbelt så stor och får nuvarande utbredning.

Den sju hektar stora kyrkogården har idag två tydligt skilda karaktärer. Den södra delen (kyrkogårdens äldsta del samt de båda utvidgningarna åt väster) bevarar en struktur typisk för tiden för kyrkans uppförande, med kvartersindelning, grusade gravplatser inramade av stenramar, lågt klippta häckar eller staket, frodig vegetation med tyngdpunkt på städsegröna barrträd och buskar samt gravvårdar från 1900-talets första hälft med insprängda nyare vårdar på äldre gravplatser.

Den norra delen som anlades på 1970-talet präglas av modernare kyrkogårdsideal och gravskick. Marken är fränsett gångarna är gräsbevuxen. Den östra triangulära delen i anslutning till Södra Åsumsvägen utgör minneslund utformad som en äppellund med träd i ängsmark. Öster därom är urngravplatser ordnade utmed svängda rygghäckar av liguster. Den centrala delen av kyrkogården upptas av askgravplatser, dels ordnade kring en bågformad ligusterhäck, dels vid fyra stora cirklar av ligusterhäckar som inramar askgravplatser med jordningsyta i gräs och centralt placerade lövträdssolitärer. I väster finns en anlagd damm omgiven av blomster- och trädplanteringar som plats för kontemplation.

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens sydöstra hörn uppfördes 1952 ett gravkapell ritat av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe. Den vitputsade byggnaden har cirkulär planform och konformat tak avtäckt med svarttjärad takspån. Åt nordväst finns ett utskjutande entréparti med en rundbågigt avlutad pardörr i diagonalställd ekpanel. I motsatt väderstreck avskärmar en svängd naturstensmur trappan till källarvåningen.

Längst i väster på kyrkogårdens norra del finns vaktmästeri med RWC för kyrkogårdens besökare i en byggnad av barackkaraktär med grönmålad locklistfasad och flackt sadeltak. Norr om vaktmästeriet finns ett garage med snarlik utformning. Byggnaderna är samtida med kyrkogårdsutvidgningen.

Södra Åsums nya kyrkogård 2014, fotograferad från öster. Den äldsta delen i söder och utvidgningen i norr har tydligt olika karaktärer. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Kulturhistorisk karaktärisering för Södra Åsums kyrkoanläggning

Södra Åsum ligger invid Åsumsån strax norr om Sjöbo. Kyrkbyn finns belagd i skrift sedan 1300-talet och kraftkällan som ån utgör har varit central för byn där en kvarn var i drift fram till 1960-talet. Den senaste kvarnanläggningen från 1860 med tillhörande inlopp, rännor, dammar och ekonomibyggnader finns ännu bevarad, liksom huvudbyggnaden Villa Åsum uppförd 1902–03 efter engelskt villaideal. Den nya kyrkan som uppfördes i början av 1900-talet ligger några hundra meter söder om den gamla kyrkbyn och den medeltida kyrkan, där villabebyggelse från 1900-talets andra hälft i norra utkanten av Sjöbo ansluter. Kyrkans placering berättar historien om hur styrkeförhållandena mellan den utskiftade kyrkbyn, som länge var en av de största inom det nuvarande kommunområdet, och det expanderande municipalsamhället och sedermera köpingen Sjöbo förändrades under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Södra Åsum utgör riksintresse för kulturmiljövården, där bland annat de båda kyrkorna, Åsumsgården, kvarnanläggningen och en av länets bäst bevarade stenalvsbroar från 1700-talet nämns som uttryck för riksintresset.

Den nya kyrkan började uppföras 1901 och invigdes på Maria Bebdelsedag året därpå. Bakom ritningarna stod malmöarkitekterna Lindvall & Boklund som tillsammans bland annat även ritat Norra Nöbbelövs kyrka och var för sig Limhamns (August Lindvall) och den 2007 rivna Maglarps (Harald Boklund) kyrkor, samtliga i nygotisk stil. Nygotiken hade vid tiden varit den förhärskande stilen inom svenskt kyrkobyggnade i närmare ett halv sekel, men började nu få tydliga inslag av andra stilinriktningar, främst jugend och nationalromantik.

Södra Åsums kyrkas exteriör är ett mycket tydligt exempel på detta, där gotikens strikta symmetri frångåtts med sidoställt torn, dessutom i öster istället för traditionellt västtorn, och en materialblandning med natursten och putsytor i de för nygotiken annars så typiska fasaderna av maskinslaget rött tegel. Bredare fönster, flackare takfall och en mer dämpad höjdsträvan än tidigare är andra signifikanta uttryck för kyrkan och för det som i efterhand kommit att benämnas avklingande nygotik. Banbrytande för tiden var också att ingenjörskåren började göra avtryck i byggnadernas utformning. I Södra Åsums kyrka, som är ett av de tidigaste exemplen på detta bruk av nya arbetssätt och kompetensområden, var det ingenjören P.A. Lindahl i Stockholm som utifrån arkitekternas ritningar gjorde lastberäkningar vilka föranledde att exempelvis valvens och strävpelarnas utformning ändrades. Sedan uppförandet har exteriören genomgått få förändringar. Trots att tidstypiska detaljer som det mönsterlagda skiffertaket och gavelpartiernas tinnar och krön försvunnit utgör kyrkan ett av få utpräglade och välbevarade exempel på den avklingande nygotiken med höga arkitekturhistoriska värden.

Interiört präglas kyrkan ännu i stor utsträckning av ursprungsutförandet, där hallkyrkan med sex kraftiga granitkolonner som bär upp de tre skeppens kryssvalv ger ett för landsbygdskyrkor monumentalt intryck. De stora spetsbågiga fönstren med

blyspröjsade glas och korets rosettfönster med polykromt glas bidrar till interiörens nygotiska helhetsverkan.

Detsamma gäller den bevarade fasta inredningen i trä från nybyggnadsåret, som genomgående håller hög hantverksmässig kvalitet och är en av kyrkorummets största tillgångar såväl arkitektoniskt som upplevelsemässigt. Bänkkvarter, dörrar och dörrfoder, nummertavlorna och orgelläktare med orgel och orgelfasad var initialt ekådringsmålade men målades grå vid Torsten Leon-Nilsons restaurering 1957, vilket är interiörens andra tydligt avläsbara årsring. Orgelläktaren och orgelfasaden har typiskt nygotiskt formspråk men i orgelfasaden finns även inslag av skuren växtornamentik med tydliga drag av jugend, medan ändarna på orgelläktarens profilerade arkitrav för tankarna till fornnordisk stil. Orgeln beskrivs i Lunds stifts orgelinventering som en mycket välbevarad Molanderorgel av stort musikaliskt och kulturhistoriskt värde, med värdefull fasad och ovanligt utsmyckat spelbord.

I koret är inte längre den nygotiska helhetsverkan lika påtaglig. Kyrkans ursprungliga altaruppsats var av ett äldre fotografi att döma samkomponerad med orgelfasaden men ersattes 1935 av altare och altaruppsats ritat av den i regionen välkände arkitekten Salomon Sörensen. Triptykens oljemålningar av konstnären Hugo Gehlin har tydlig prägel av tidig modernism. Predikstolen som överfördes från den medeltida kyrkan och ursprungligen stod i Skartofta kyrka är troligen tillverkad 1736 av bildhuggaren Alexander Råå i Blentarp och är ett barockarbete av mycket hög konstnärlig och hantverksmässig kvalitet. Predikstolstrappan framstår som yngre men är väl anpassad till predikstolen, med hög ambition och skickligt utfört hantverk. Baldakinen är troligen äldre än predikstolen och har en enklare karaktär, ofta benämnt bondbarock. Dopfunten är en replik av den medeltida kyrkans romanska dopfunt utförd i grå granit av stenmästare Hans Olofsson i Sjöbo 1971, och kan på så vis sägas ha kontinuitetsvärden för församlingen.

Södra Åsums nya kyrkogård är 7 hektar stor och har idag två tydligt skilda karaktärer. Den södra delen, som utgörs av kyrkogårdens äldsta del närmast kyrkan samt två tidiga utvidgningar åt väster, bevarar en struktur typisk för tiden för kyrkans uppförande. Kvarteren är strikt indelade med grusade gravplatser inramade av stenramar, lågt klippta häckar eller staket. Vegetationen är frodig vegetation med tyngdpunkt på städsegröna barrträd och buskar och äldre gravvårdar från 1900-talets första hälft dominerar. Den norra delen som anlades på 1970-talet präglas av modernare kyrkogårdsideal och gravskick. Marken är fransett gångarna gräsbevuxen och grundstrukturen utgörs av klippta ligusterhäckar i geometriska mönster som inramar ask- och urngravplatser. Här finns även en minneslund utformad som en äppellund med träd i ängsmark och en anlagd damm omgiven av blomster- och trädplanteringar som plats för kontemplation.

Domkyrkoarkitekten Eiler Græbes säregna medeltidsinspirerade runda gravkapell från 1952 har en ovanlig utformning för gravkapell. Det enkla formspråket med välstämda proportioner och materialval har betydande arkitektoniska kvaliteter.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Södra Åsums kyrka är en av få välbevarade kyrkobyggnader i så kallad avklingande nygotik, där nya stilar som jugend och nationalromantik gör avtryck i arkitekturen. Detta bör beaktas vid alla eventuella förändringar i kyrkans exteriör, interiör eller närmiljö. Även små ingrepp kan påverka helhetsbilden.
- Den bevarade fasta inredningen i trä från nybyggnadsåret är en av kyrkorummets största tillgångar.
- Valvens och väggarnas ursprungliga dekorationsmålerier är bevarade under puts- och färglager vilket ska beaktas vid underhållsarbeten och eventuella ingrepp i stommen. 2019 frilades målningarna i ett av valven vilket stärker upplevelsevärdet av det nygotiska kyrkorummet.
- Kyrkogården bör förvaltas med fokus på att bevara de olika delarnas skilda karaktärer.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Inga fornlämningar har påträffats.

Södra Åsum utgör riksintresse för kulturmiljövården.

Källor och litteratur

Södra Åsums kyrka, Sjöbo församling, Underhållsplan (2010-12-01), Barup & Edströms arkitektkontor AB, Simrishamn.

Södra Åsums nya kyrkogård, Vård- och underhållsplan (2017-05-31), Barup & Edströms arkitektkontor AB, Limhamn och Simrishamn.

Diverse arkivmaterial, antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Stockholm.

Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. Kulturmiljöprogram: <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besok-och-upptack/kulturmiljoprogram/omraden/sjobo-s-asum.html>, hämtad 2019-02-01.

Sjöbo kommun. Kulturnämnden. Bevarandevärda kulturmiljöer inom Sjöbo kommun: <https://www.sjobo.se/download/18.48ef7cbb166100ed03bd85/1538575254048/Bevarandevärda%20kulturmiljöer%201993.pdf>, hämtad 2019-01-21.

Sjöbo kommun. Bygga, bo och miljö. Kulturmiljöprogram Sjöbo tätort: <https://www.sjobo.se/bygga-bo-och-miljo/bygga-nytt-andra-eller-riva/kulturhistoriska-byggnader->

kulturmiljoer.html, hämtad 2019-02-01.

Svenska kyrkan. Sjöbo församling. Södra Åsums kyrka: <https://www.svenskakyrkan.se/sjobo/sodra-asums-kyrka>, hämtad 2019-02-01.

Ystads Allehanda, *Stora kyrkan stängs fram till april*, publicerad 2018-11-14: <http://www.ystadsallehanda.se/sjobo/stora-kyrkan-stangs-fram-till-april/>, hämtad 2019-02-04.

Platsbesök 2018-07-30, 2018-10-10.

Övriga uppgifter

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Inventeringsdatum: 2018-10-10

Fältinventering: Max Laserna och Henrik Nilsson

Foto (där inte annat anges): Max Laserna och Henrik Nilsson

Layout: Henrik Nilsson

Färdigställd: 2019-02-07